

אב התש"ע

בס"ד

"וזאת התורה" - 'התורה' על פי התורה לפרשת ואתחנן (ע"פ שעורו של הרב תמיר גרנות)

נראה, שיש למילה 'תורה' כאן מובן כולל ומצמצם כאחד.

המובן המצמצם עולה מההקשר, והוא שאין המילה תורה כוללת את כל החוק והמשפט הקיימים, אלא את אלה שדובר עליהם לעיל בלבד - את דיני הפסח.

המובן הכולל הוא שאין מדובר רק בדין או חוק בודד, אלא בנוהל שלם או בקובץ כולו: כל תורת הפסח, כלומר - קובץ החוקים האמור בו, או הנוהל, המורכב מפרטים רבים, נכלל תחת הוראת המילה 'תורה'.

'תורה' היא קובץ חוקים או נוהל הכולל חוקים הרבה.

הוראה זו של המילה תורה היא תדירה מאוד עד ספר דברים: כך למשל בפסוק:

3. ויקרא, ז', ז'.
"כחטאת כאשם תורה אחת להם".

כלומר - נוהל אחד של הקרבתה, הכולל חיובים, איסורים ותנאים, הזהה בשניהם.

או גם:

4. ויקרא ז' ל"ז.
"וזאת התורה לעולה ולחטאת ולאשם".
שהוראתה לפי עניינה - דומה.

כך גם נאמר בעניין הסוטה:

5. במדבר, ה', ל'.
"ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת".
וכמו במקרים הקודמים ההוראה היא 'את הנוהל האמור למעלה'.

בכל המקומות האמורים עד כאן, הוראת המילה תורה אינה קשורה לקובץ ספרותי, וגם איננה עומדת כשלעצמה.

כלומר - 'התורה' נסמכת תמיד לנושא:

תורת הפסח, תורת הקרבן, תורת המצורע, וכך הלאה¹.

רק מקום אחד יוצא מכלל זה, ובאופן בולט, והוא האמור בעליית משה להר סיני לקבל את הלוחות:

6. שמות פרק כ"ד.
(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַיּוֹם וְהִנֵּה שָׁם וְאֶתְּנֶה לְךָ אֶת לְחֹת הָאֲבָרֹן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כְּתַבְתִּי לְהוֹרֹתֶם: מהי התורה האמורה בפסוק זה?

א. פתיחה

בפרשת השבוע אנו קוראים:

1. דברים ד' מ"ד
"וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל".

מהי **התורה** עליה מדובר בפסוק זה? כשאנו אומרים פסוק זה בזמן הגבהת ספר התורה ומורים באצבע לכיוונו, אנו מתכוונים לכל ספר התורה - זאת התורה המתחילה ב"בראשית" ומסתיימת בסוף ספר דברים במילים "לעניני כל ישראל".

כך בוודאי היא משמעות המילה תורה בלשונונו, ובמובנה המסורתי.

האם כוונת התורה עצמה כשהיא אומרת "וזאת התורה" היא דומה?

בשיעורנו נדון בשאלה זו וננסה לראות מהי "התורה" על פי מושגיה הפנימיים של התורה עצמה.

לשאלה זו יש משמעות סמאנטית, ספרותית, רוחנית, ובמובן מה גם דתית:

- **סמאנטית** - מהי ההוראה של המילה "תורה", במונחיה הפנימיים של התורה?
- **ספרותית** - מהם גבולות התורה כספר?
- **רוחנית** - האם יש משמעות רוחנית להכרעה היכן מתחילה ומסתיימת התורה, או שבין כך ובין כך קובעת המסורת הכוללת בתורה את חמישה חומשי התורה?
- **ודתית** - האם יש השלכה הלכתית לקביעה מהי ה"תורה" על פי התורה?

ב. המונח "תורה" בהופעותיו בתורה לפני ספר דברים
היכן לראשונה מופיעה המילה "תורה" בתורה, ומה הוראתה שם?

2. שמות, י"ב, מ"ט.
תוֹרָה אַחַת יְהִי לְאַזְכָּר וְלִגְר תִּגְר בְּתוֹכְכֶם.

זהו הפסוק המסכם של קובץ הלכות הפסח בפרשת בא. הוא קובע שדין האזרח והגר בחוקת הפסח - זהה.

מהי, לפיכך, הוראת המילה 'תורה' בפסוק זה? ניתן להמיר אותה במילה חוק, למשל, או חוקה:

חוקה אחת יהיה...,
וגם - אילו הנושא היה אחר (לעניינים שבין אדם לחברו) - משפט.

אם כך, מדוע התורה משתמשת במילה 'תורה' ולא במילים אלה?

1 גם כאשר צורתה איננה בסמיכות למילה "התורה", היא מתייחסת לנושא ונסמכת אליו מבחינה מהותית.

כאן אין היא נסמכת לשום נושא, אלא היא עומדת בפני עצמה.

ועוד, נראה שיש לה משמעות כללית, ואולי גם **כספר**.
הרי לא נאמר "**ואדברה**" או "**אגידה**" וכדו', אלא "**אתנה**".

אולם, ייתכן שהנתינה מוסבת על הלוחות, ולא על התורה, והביטוי 'יתן' בקשר לתורה הוא מטפורי ותו לא.

בכל אופן, מהי הוראת המילה תורה כאן?

קושי דומה קיים לגבי המילה "מצווה" הסמוכה לה בפסוק -
איזו מצווה?
האם אחת או רבות? (נדון בכך בהרחבה בהמשך השעור).

ייתכן ומטרת השימוש בלשון יחיד כאן היא להורות על מובן סתמי וכללי:

'אתן לך כל תורה שאתן': תורה א', תורה ב', וכו', כלומר - את כל התורות הפרטניות.

כך ניתן להסביר גם את המילה "מצווה" - 'כל מצווה שבידך, זו וזו וכו'.

ואולי, כאן לראשונה, במעמד עליית משה רבנו להר סיני, אנו פוגשים במילה תורה בהוראתה הרחבה והכללית, או במשמעות קרובה לזו של ספר דברים, עליה נעמוד להלן.²

ראיה לפירוש הראשון נמצא בפסוק המתאר את שאירע בסופו של דבר:

7. ויקרא פרק כ"ו

אלה החקים והמשפטים ותורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה:

כאן המילה 'תורה' הפכה ל'תורות', והמילה "מצווה" הפכה ליחוקים ומשפטים, ומסתבר שזו דרך לשון הקודש.

כשאנו אומרים: אנו שומרי הלכה, איננו מתכוונים להלכה הבודדת, אלא לכל ההלכות.

'אני שומר חוק' - כל חוק, את כל החוקים, וזו כנראה ההוראה כאן, בהכללה: כל התורות במשמעות הנזכרת, וכל המצוות (שבכללן חוקים ומשפטים) ניתנו למשה רבנו בסיני.

ג. הוראת המונח 'התורה' בספר דברים

עיון בהופעות המונח 'התורה' בספר דברים מגלה מייד שהוראתו כאן היא כללית ביותר, ובכל מקום היא מתייחסת לא לקובץ ספציפי זה או אחר, אלא למכלול.

בפעם הראשונה מופיעה המילה תורה בראשית הספר:

8. דברים, א' ה'

(א,ה)בעבר הירדן...הואיל משה באר את התורה הזאת לאמור.

מובן שכאן אין התייחסות לתורה ספציפית, שהרי מיד לאחר מכן אין כלל איזה קובץ או נוהל, אלא סיפורים, ומכאן שההוראה כאן היא כללית: משה באר את כל התורה שלפנינו.

הבה נסקור את כל הופעות המילה תורה בספר דברים:

(ד',ח') ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום:

(ד',מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל:

(י"ז,יא) על פי התורה אשר יורד ועל המשפט אשר לאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך זמין ושמואל:

(י"ז,י"ח) והיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים:

(י"ז,י"ט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ולמד ליראה את ה' אלקיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם:

(כ"ז,ג') וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש באשר דבר ה' אלקי אבותיך לך:

(כ"ז,ח') וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב:

כ"ז,כ"ו) ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן:

(כ"ח,נ"ח) אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הנתונים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלוקיך:

(כ"ח,ס"א) גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם ה' עליך עד השמדך:

(כ"ט,כ"ו) והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הנתונה בספר התורה הזה:

(כ"ט,כ"ח) הנסתר ל ה' אלקינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת:

(ל',י') כי תשמע בקול ה' אלוקיך לשמר מצותיו וחקותיו הנתונה בספר התורה הזה פי תשוב אל ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך:

(ל"א,ט') וכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל:

(ל"א,יא) בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלוקיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם:

(ל"א,י"ב) הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרדך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת:

(ל"א,כ"ד) ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם:

(ל"א,כ"ו) לקח את ספר התורה הזאת ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלקיכם והיה שם בן לעד:

(ל"ב,מ"ו) ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת:

(ל"ג,ד') תורה צנה לנו משה מרשה קהלת יעקב:

ננתח את העולה מסך כל הופעות המונח 'תורה' בספר:

בכולן, למעט אחת, למילה תורה הוראה כללית:

כל מה שאתם מצווים בו, מותרים עליו וכו'.

המקרה הבודד שבו הוראת 'תורה' היא כשאר החומשים, הוא בפרשת זקן ממרא: "על פי התורה אשר יורד" (י"ז, י"א).

כלומר: התורה הספציפית שקשורה בשאלה הנדונה אז בבית הדין.

דווקא חריג מעיד שההבדל בין ספר דברים לשאר הספרים בהוראת המילה תורה אינו עניין של סגנון לשוני שונה גרידא, שהרי גם בלשונו של משה רבנו בספר דברים יכולה המילה 'תורה' לשמש בהוראתה המקובלת בשאר הספרים.

מקור ההבדל הוא מהותי, כפי שבין להלן בעז"ה.

המילה 'תורה' מתייחסת גם ל'ספר' מוגדר הקרוי 'ספר התורה', שספר דברים מתאר גם את תהליך כתיבתו.

ספר זה כולל, כאמור, את מכלול הציוויים הפונים אל העם.

2 אמנם, בגלל הצמד 'תורה ומצווה' לא נראה שהתורה כאן היא ספר התורה במשמעותו לדידנו, שכן אז יש לפנינו כפילות מיותרת.

ה. תוכנו של ספר התורה

מה כולל ספר התורה?

מפרק ה' עד פרק כ"ו יש לפנינו נאום רצוף של משה רבנו, שאינו נקטע אפילו פעם אחת.

פרקים א' עד ד', נאום הפתיחה, מהווים מעין מבוא לנאום העיקרי.

מפרק כ"ו מופיעים נאומי הסיכום של משה, וסיפור דברים בלשון המקרא עצמו אודות התורה שציווה משה.

באמצע - משה רבנו אומר לעם את התורה ללא הפסק.

נאום זה, העיקרי בין נאומי ספר דברים, רגילים לכנותו "נאום המצוות" מפני שברובו (ובמיוחד מפרק י"ב ואילך), הוא כולל מצוות, אף שלחלקו הראשון יש אופי כללי יותר.

מקריאת הפסוק בו פתחנו את השיעור עולה כי 'התורה' בהיקפה המוגדר מכילה בעיקר תכנים נורמטיביים (מצוותיים)⁵:

9. דברים ד'

(מד) וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל :
(מה) אֵלֶּה הַעֲדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתְם מִמִּצְרָיִם : בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן...

הפסוק הראשון סותם, והשני מבאר: "וְזֹאת הַתּוֹרָה..." ומהי אותה תורה - "אלה העדות והחוקים והמשפטים".

כך עולה גם מן האזכור הקודם:
"ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום".

כלומר: התורה כוללת חוקים ומשפטים, וזה תוכנה ועיקרה.

כך עולה גם מפסוקים רבים המופיעים מפרק כ"ו ואילך - התורה מכילה בעיקר חוקים ומשפטים, אשר מוטל עלינו לקיימם⁶.

העולה מדברינו: המונח 'תורה', כשהוא מופיע לפנינו בהוראתו הכללית, איננו מתכוון לפי פשוטו לחמישה חומשי תורה, אלא לחלקו העיקרי של ספר דברים, ובאופן מדויק: לנאום המצוות שנאם משה רבנו בערבות מואב, לפני מותו ופרידתו מהעם.

מסקנה זו מעוררת קושי גדול, ועלינו להתמודד עימו בהמשך: מדוע דווקא עיקרו של ספר דברים נקרא 'תורה', ולא שאר ספרי התורה?

1. ראשיתה וסופה של התורה**חתימת התורה**

נהיה כעת מדויקים יותר, וננסה להגדיר במדויק את הפתיחה והסיום של 'התורה', על פי האמור בספר דברים.

נתחיל דווקא בחתימה.

מהי הנקודה הראשונה בספר בה נזכרת התורה כדבר חתום וסגור? (פרק כ"ז פס' ח') - **מקור 8** -

וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיִּטָּב :

לפחות שלוש פעמים מתוארת כתיבת הספר:

א. בעת עריכת הברית, יש מצווה לכתוב את דברי התורה על האבנים 'באר היטב' (פרק כ"ז פסוק ח').

ב. המלך מצטווה לכתוב את "משנה התורה" הזו, שתהיה לפניו תמיד (פרק י"ז פסוק י"ח)³.

ג. משה רבנו מצטווה לכתוב את התורה, לקחת את הספר ולשים אותו בצד ארון הברית (פרק ל"א פסוק כ"ו).

דברי התורה, במשמעות הרחבה והכוללת של הביטוי, הופכים לספר התורה.

מסתבר, שזהו המובן של הפסוק בו פתחנו:

"וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל",

כלומר: יש כאן דבר מה, חפץ, אותו ניתן להניח.

ביטוי כזה מתאים אם אמנם התורה איננה רק מושג מופשט, אלא **ספר**.

ד. היקפה של 'התורה' ושל ספר התורה

התחלנו להשיב על שאלת המשמעות של המונח תורה, ועוד נדייק בו להלן. נפנה כעת לשאלת ההיקף.

סקירה מהירה נוספת של כל מופעי המילה 'תורה' בספר דברים, תגלה עובדה מעניינת מאוד:

מפרק א' עד פרק ה' נזכרת המילה 'תורה' שלוש פעמים, כשספר דברים מתאר הן מפי משה והן בדבר ה' את התורה שמשעה עתיד לתת לעם.

התורה טרם הונחה לפניו, ועוד מעט יתחיל משה לבאר ולמסור אותה.

מפרק ה' (עשרת הדברות) ועד פרק כ"ו (בכורים וביעור מעשרות) אין המילה 'תורה' נזכרת כלל⁴.

מפרק כ"ז עד סוף הספר נזכרת המילה 'תורה' כחמש עשרה פעמים, ובכל הפעמים הללו מופיעה התורה כדבר שנסתיים ונחתם כבר.

לאמור: בחלק הארי של הספר, במרכזו, אין המונח 'תורה' נזכר, והוא מופיע תדיר בפתיחתו, ובמיוחד בחתימתו.

לתופעה זו יש לעני"ד הסבר אחד פשוט ומשכנע:

בפתיחת הספר נאמר שמשעה עתיד לומר את התורה, בסופו נאמר שהוא כבר אמר אותה וכותב אותה, ואם כך ה'תורה' היא מה שנמצא באמצע, כלומר - כל מה שבין פרק ה' לבין פרק כ"ו בספר.

משל למה הדבר דומה:

המרצה אומר לתלמידיו: כעת אקריא לפניכם ספר פלוני. ספר זה כולל בתוכו כך וכך וכך.

אח"כ הוא קורא את הספר, ולבסוף הוא מסיים ואומר: עתה סיימתי לקרוא לפניכם ספר פלוני. אנא שננו אותו, העתיקו אותו וכיו"ב.

רק כאשר הוא מדבר על הספר, הוא יזכיר את שמו;

תוך כדי קריאתו אינו נשמע את תוכנו, אך לא את שמו.

3 זהו המקום היחיד בו מכונה התורה "משנה תורה" - כינוי שהתייחד לספר דברים כולו, וראה להלן.

4 בפרשת המלך היא אמנם נזכרת, אך אז מופיעה הצורה הייחודית: "משנה תורה", האומרת דרשני. בפרשת זקן ממרא הוראתה שונה, וכדאמרו.

5 לאפוקי סיפורים, רשימות וכיו"ב.

6 לפי דברינו, הנאום הראשון של משה אינו יכול להיקרא 'תורה', מפני שאין בו מצוות. הן הן הדברים לגבי ספר בראשית, למשל, שאין בו מצוות.

הפסוק שציטטנו בכותרת ובתחילת השיעור "וזאת התורה..." , שהוא האחרון בו נאמר שמה עתיד להניח את התורה לפני בני ישראל, מוכיח, לכאורה, שהתורה מתחילה מיד אחר כך.

אלא, שעיון בהמשך מגלה שגם כאן יש להבחין בשני שלבים.

מיד אחרי שהכתוב (בלשון המספר, כמדבר על משה בגוף שלישי), אומר שמה שם את התורה, הוא חוזר לספר על נאמו של משה:

13. דברים פרק ה'

(א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֵת הַחֻקִּים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וְשִׁמְרַתֶּם לַעֲשׂוֹתָם:
(ב) ה' אֱלֹהֵינוּ כִּרְת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב:

משה רבנו פותח את דבריו לא בציווי ישיר לבני ישראל, אלא בסיפור דברים על מעמד הר סיני.

אפילו עשרת הדברות מובאות בלשון סיפור, ולא בלשון ציווי ישיר:

(יב) שְׁמֹר אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ:

התוספת "כאשר צווך" והמשכה מדגישה את האופי הסיפורי של הבאת עשרת הדברות.

אין כאן ציווי מחדש, אלא סיפור 'דידקטי'.

כך משתמע גם בהמשך:

(טז) לֹא תִרְצַח וְלֹא תִנְאֹף וְלֹא תִגְנֹב וְלֹא תַעֲנֶה בְּרַעַךְ עַד שְׁוֹא:

ו' החיבור שבראש כל דיבר מוכיחה שוב על הסגנון הסיפורי.

כשבאו הדברות במקורן, הן נאמרו כצווים ישירים עם סימן קריאה בסוף כל אחת מהן.

כעת, משה רבנו אומר לישראל 'בעת ההיא ציווה אתכם ה' שלא תרצחו ושלא תנאפו ושלא...', כמונה רשימה.

מטרתו של סיפור זה היא לומר כי התורה שהוא עתיד למסור לבני ישראל עוד מעט, מונחת על יסודו של מעמד הר סיני, משתי בחינות עיקריות - הבחינה התוכנית והבחינה המעמדית.

תוכנית - מפני שהתורה שהוא עתיד לומר מתווספת לדברות שניתנו כבר בסיני;

ומעמדית - מפני שאין התורה שהוא עתיד למסור משלו, אלא תורת ה' היא הבאה על ידו.

וכך הוא אומר להם לבני ישראל:

(כא) וְעַתָּה לְמַה נָּמוּת כִּי תֵאָכְלוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִסְפִּים אֲנַחְנוּ לְשָׁמֵעַ אֵת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וְנִמְתְּנוּ: (כב) כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹקִים חַיִּים מְדַבֵּר מֵאֵשׁ כְּמֵנו וְנִחִי: (כג) קִרְב אֶתָּה וְשָׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵת תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ: (כד) וַיִּשְׁמַע ה' אֵת קוֹל דְּבָרֶיכֶם בְּדַבְּרְכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֵת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דְּבָרוּ אֵלַיךָ הִיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דְּבָרוּ... (כו) לָךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאֶהְלִיכֶם: (כז) וְאֶתָּה פֹה עֹמֵד עִמָּדִי וְאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּלְמָדְסָם וְעָשׂוּ בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ:

מיד לאחר סיום כל פרקי המצוות ותחילת הציווי על כריתת הברית אחרי מעבר הירדן, מצווה משה לכתוב את כל דברי התורה, והכוונה, לכאורה, היא לאותה תורה שזה עתה סיים לאומרה.

כך עולה גם מלשון הקללה, שה' אָרַר' האחרון בה מתייחס למי שלא יקים את כל דברי התורה, זו שכבר ידועה וחתומה:

10. פרק כ"ז פסוק כ"ו

אָרַר אֶשֶׁר לֹא יָקִים אֵת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:

אם כך, התורה כוללת במדויק את כל פרקי המצוות, עד האחרון שבהם:

11. דברים פרק כ"ו

(יב) כִּי תִכְלֶה לַעֲשׂוֹר אֵת כָּל מַעֲשֵׂי תְבוּאָתְךָ בְּשִׁנְהַת הַשְּׁלִישִׁת שָׁנָה הַמַּעֲשֵׂר וְנִתְּתָה לְלוֹי לַגֵּר לְיִתּוֹם וּלְאִלְמָנָה וְאָכְלוּ בְּשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ: (יג) וְאָמַרְתָּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּעַרְתִּי הַקֶּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נִתְּתִיו לְלוֹי וְלַגֵּר לְיִתּוֹם וּלְאִלְמָנָה כְּכֹל מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִּי לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי:

כאן בא המשך הפרשייה, ואחר כך פסוקי סיכום:

(טז) הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוֶּנְךָ לַעֲשׂוֹת אֵת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים וְשִׁמְרַתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ:

(יז) אֵת ה' הַאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לָךְ לְאֵלִים וּלְלָכֶת בְּדַרְכֵיךָ וּלְשָׁמֵר חֻקֵּי וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּלְשָׁמֵעַ בְּקוֹל:

(יח) וְה' הַאֱמִירְךָ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה כַּאֲשֶׁר דִּבַּר לָךְ וּלְשָׁמֵר כָּל מִצְוֹתָיו:

(יט) וּלְתַתֵּן עֲלֶיךָ עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לְתַהֲלֶה וּלְשֹׁם וּלְתַפְאָרֶת וּלְהִיתֶךָ עִם קִדְּשׁ לַה' אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבַּר:

פסוקים חגיגיים אלה, המדברים בעניין הברית והבחירה בין ישראל לה', מסיימים את פרקי 'התורה'.

הברית המתוארת מפרק כ"ז ואילך, והמשתרעת אל תוך פרשת ניצבים ועד סופה היא כבר מחוץ ליתורה'.

אמנם, מכמה פסוקים מאוחרים יותר, משתמע אחרת.

נקרא אחד מהם:

12. דברים פרק כ"ט

(כ) וְהַבְּדִילוּ ה' לְרַעְיָה מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֵלוֹת הַבְּרִית הַקְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה:

האיום על הסוטה מברית ה' שתבוא עליו הקללה הכתובה בספר התורה, מוכיח לכאורה שספר התורה כולל גם את הברית גופה, על הברכות והקללות שבחתימתה.

כנראה, שהמעגל הפנימי והעיקרי של התורה הוא גופי מצוותיה, שנחתמים בפרק כ"ו.

אך הברית והכרוד בה, הנכרתים על גופי המצוות, הן המסגרת של התורה וקיומה, והם ממנה ובה, ועל כן הם נחשבים לחלק ממנה.

ייתכן גם ועלינו להבחין גם בין 'התורה' כמונח דתי-משפטי מופשט, לבין ספר התורה.

ה'תורה' כוללת אמנם רק את גופי המצוות, אך 'ספר התורה' כולל גם את הברית שבסופן.

פתיחת התורה

נעבור לשאלת התחלת התורה.

ג. עלינו לבדוק את שיטות המפרשים בשאלה זו, ולשאל מה היחס בין הגדרת התורה אליה הגענו תוך עיון במקראות לפי פשוטו, לבין הקביעה המסורתית וההלכתית הפשוטה, שהתורה היא כל חמישה חומשי תורה, קביעה שהיא בכלל עיקר אמונה.

מובן שאין ספק שאמונתנו בתורה מתייחסת לחמישה חומשי תורה, אך זהו בדיוק הפלוטר:

אם התורה שאנו מאמינים בה אומרת בעצמה מהי 'התורה', איננו יכולים להתעלם ממה שהיא אומרת, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו - בין אם יש לכך נפקותא למעשה, ובין אם לרעיון בלבד.

בכדי לענות על שאלות אלו נפנה לדון במונח מרכזי נוסף בספר דברים והוא **"המצווה"**. - מקור 6 -

ט. 'המצווה'

את המונח **"המצווה"** ייתכן לפרש בדומה למה שהצענו בהקשר ל'תורה', כביטוי כולל, לאמור: **'כל מצווה'**, כמנהג הלשון לדבר בלשון יחיד לשם הכללה.

אולם, עיון מדוקדק בהופעותיו בספר, יכול להצביע על משמעות אחרת.

ראשית, נשים לב לכך שאמנם בחלק מהמקרים נאמר **"כל המצווה"**, ביטוי שנראה שפירושו אכן כך - **כל מצווה שתהיה**, אך במקרים אחרים מדובר על **'המצווה' סתם**, ואז משמע שהכוונה היא **דווקא למצווה אחת בודדת**.

שנית, נתייחס למיקומם של מופעי המונח **'המצווה'**, ונראה מה ניתן ללמוד מהם.

בפעם הראשונה בה מופיעה המילה 'מצווה', משה רבנו מספר על דבריו של ה' אליו אחרי מעמד הר סיני:

15. דברים פרק ה' פסוק כ"ז
וְאֵתָהּ פֶּה עֲמַד עֲמַדִּי וְאֲדַבְּרָה אֵלַיִךְ אֵת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר תִּלְמַדְם וְעָשׂוּ בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ:

המצווה מופיעה כאן ליד **"והחוקים והמשפטים"**, ועל כן נראה שהיא **דומה להם**.

הפירוש שהצענו, שמדובר במונח כללי, אינו נוח במקרה זה, שכן לפי פירוש זה היה צריך לומר גם: **"והחוק והמשפט"** בלשון יחיד.

ההבחנה בין **"המצווה"** בלשון יחיד, לבין **"החוקים והמשפטים"** בלשון רבים, יכולה ללמד שיש אמנם חוקים ומשפטים רבים, אך רק **מצווה אחת**.

לא שיש בתורה כולה מצווה אחת, אלא שהכותרת מתכוונת להבליט דווקא מצווה אחת.

כאשר מסיים משה לספר על מעמד הר סיני, הוא מתחיל מייד למסור לעם את דברי ה', והוא חוזר כמעט במדויק על מה שנאמר לו בסיני:

16. דברים פרק ו'
(א) וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֹתְכֶם לַעֲשׂוֹת בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

אין ספק שהכוונה כאן היא למה שמשה הצטווה על ידי ה' בסיני.

כלומר: **בגלל בקשתכם אני הוא המדבר ולא ה'**, אך מבחינה מהותית כל דברי הרי הם כדברי ה' ממש.

מיד אחר כך פותח משה בציווי ישיר אל בני ישראל, שאינו נקטע עד פרק כ"ו:

14. דברים פרק ו'
(א) וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֹתְכֶם לַעֲשׂוֹת בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:
(ב) לְמַעַן תִּירָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר אֶת כָּל חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּנְךָ וּבְנֶנְךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יֵאָרְכוּ יְמֵיךָ:
(ג) וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וְאֲשֶׁר תִּרְבֹּן מֵאֵד כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אֲרָץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ:

"וזאת המצווה" כלומר:

כעת אני פותח בציווי עליו הכרזתי קודם, לאחר שסיימתי את כל ההקדמות הנחוצות, ואני קורא לך עם ישראל לשמור את מצוות ה' לטוב לך, ומיד לאחר מכן באה המצווה הראשונה:

(ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:
(ה) וְאֶהְבֵּת אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיךָ כְּכֹל לְבָבְךָ וּכְכֹל נַפְשְׁךָ וּכְכֹל מֵאֲדָךְ:

נמצינו למדים, שהפסוק הראשון בתורה הוא: "שמע ישראל", והמצווה הראשונה בתורה היא "ואהבת את ה' אלוהיך"!

ז. סיכום ביניים

א. המונח **'התורה'** כמונח כולל, שאינו רק נוהל או קובץ מצוות, אלא מתייחס למכלול הדברים הנאמרים לישראל, מופיע באופן משמעותי רק בספר דברים.

ב. גוף **'התורה'** עליה מדובר בדברים כולל את כל הנאמר מפרשת 'שמע' (דברים ו') ועד לסוף פרשת ביעור מעשרות (שם כ"ו) או גם את הברית שבעקבותיה (ל"א).

ג. לפיכך, התורה כוללת את הדברים שנאמרו באופן ישיר ממשה אל העם בנאומו לפני מותו, ובמיוחד את חלק המצוות שבנאום, למעט הפרקים הראשונים בספר דברים, שמהווים מבוא לתורה, אך אינם חלק ממנה.

ח. שאלות פתוחות

כמה שאלות - חלקן בפשוטו של מקרא, חלקן שאלות הלכתיות ומסורתיות ואחרות מהותיות - עולות מתוך מסקנותינו עד כה, וטרם הצענו להן תשובה:

א. לפי פשוטו של מקרא, כיצד יש להבין את הפסוק בתחילת הספר (א,ה'): **האומר: "בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת", - מקור 8 -**
והרי לפי דברינו התחיל משה לבאר את התורה רק בחלק השני של נאומו, לאחר חמישה פרקים?⁷

ב. מדוע מבחינה מהותית **'התורה'** מתחילה רק ב"שמע ישראל", והיא איננה כוללת את מה שלפני כן, ומסתיימת בדברים כ"ו או דברים ל', **ולא אחרי כן?**

7 ענה על כך במשל. מרצה נכנס לאולם ההרצאות ואומר: הערב, ארצה בפניכם על המהפכה הבולשביקית. ואז פותח הוא ואומר: במאה ה-19 היה השלטון ברוסיה מלוכני, והוא התאפיין בריכוזיות ובשחיתות... כך הוא ממשך, ורק אחרי סקירה של 20 דקות הוא אומר: ועכשיו הגענו למהפכה הבולשביקית. וכאן הוא נכנס לעובי הנושא. הם הם הדברים באשר למשה רבנו: התורה מספרת שמשה באר את התורה, אך קודם לביאור התורה הוא הקדים מבוא הכרחי, שרק בעקבותיו הוא התחיל לבאר את התורה עצמה. לכן, יש לראות את הפסוק שבראשית הספר ככותרת כללית וכהצגת כוונות, אך רק הפסוק בפרק ה' (וזאת התורה...) מורה על פתיחה של התורה ממש.

והן בפרשיית הברית בפרשת בחקותי:

21. ויקרא כ"ו

(ג) אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם: (טו) ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגלגל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי: מופיעה לשון הרבים "מצוותי".

מכאן, שללשון הרבים יש הוראה אחרת, השונה מזו של לשון היחיד המיוחדת לספר דברים.

י. "כי המצווה הזאת"

הפרשייה הידועה ביותר בה מופיע המונח "מצווה" היא זו המופיעה בפרשת ניצבים, אחרי פרשיית ה'תשובה':

22. דברים פרק ל'

(יא) כי המצווה הזאת אשר אנכי מצוץ היום לא נפלאה הוא מצוץ ולא רחקה הוא: (יב) לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: (יג) ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: (יד) כי קרוב אליך הדבר מאד בפניך ובלבבך לעשותו: (טו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע: (טז) אשר אנכי מצוץ היום לאהבה את ה' אלוקיך ללכת בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורביית וברכך ה' אלוקיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה: (יז) ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחית לאלהים אחרים ועבדתם: (יח) הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה אשר עבר את הירדן לבא שמה לרשתה: (יט) העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה וברחת בחיים למען תחיה אתה וזרעך: (כ) לאהבה את ה' אלוקיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארץ ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם:

ניתן לראות שלעתים משה רבנו אומר "המצווה" ולעתים "כל המצווה", אך הביטוי מתייחס בכל אופן להופעתו הראשונה בדברי ה' ומשה, כלומר:

לאותה מצווה אחת ויחידה שטום עמדנו על מהותה.

כך ניתן ללמוד גם מהופעתו החוזרת של משפט הלוואי: "אשר אנכי מצוץ היום".

אמנם, יש מקרים בודדים בהם מדובר על "המצווה" במשמעות צרה – רק אותה מצווה שעליה מדובר באותה פרשייה, ולא בהוראה כללית.

לפחות במקום אחד בספר דברים זו הכוונה:

18. דברים פרק ל"א פסוק ה'

ונתנם ה' לפניכם ועשיתם להם ככל המצווה אשר צויתי אתכם:

בפסוק זה מדובר על המצווה להילחם בשבעת העממים, ו"המצווה" עליה מדובר היא זו העוסקת בעניינם.

אולם, מההופעות הכלליות של המונח לפני פתיחת נאום המצוות נראה שברוב הפעמים התורה מתכוונת ל"המצווה" בהא הידועה.

לחיצוק טענתנו שמדובר במצווה אחת ולא בכל המצוות, ניתן להצביע על מקומות אחרים בהם התורה אכן מתכוונת לדבר על כל המצוות:

19. ספר דברים

(ה', כ"ה) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם:

(י"א, י"ג) והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצווה אתכם היום לאהבה את ה' אלוקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם:

כלומר, כאשר התורה מעוניינת לדבר על כל המצוות היא נוקטת לשון רבים.

לשון הרבים אינה מיוחדת לספר דברים, כמו לשון היחיד "המצווה".

למשל, הן בפרשיית ציצית:

20. במדבר ט"ו

(מ) למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:

הפרשה פותחת בכותרת המתייחסת ל"מצווה הזאת" (פסוק י"א), בלי לפרש מיד מהי אותה מצווה.

נחלקו המפרשים בפירוש 'המצווה' בה מדובר כאן, והרמב"ן על אתר ציטט את שתי האפשרויות העיקריות:

23. הרמב"ן

וטעם "כי המצווה הזאת" - על כל התורה כולה⁸. והנכון, כי על כל התורה יאמר (לעיל ח', א') "כל המצווה אשר אנכי מצוץ היום", אבל "המצווה הזאת" על התשובה הנזכרת⁹, כי "והשבות אל לבבך" (ל', א') "ושבת עד ה' אלוקיך" (שם, ב') מצווה שיצוה אותנו לעשות כן¹⁰. ונאמרה בלשון הבינוני לרמז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. והטעם, לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוץ היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך, אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום:

לפי פירושו הראשון, "המצווה" היא 'כל מצווה', כלומר כל התורה, וכמו שהצענו למעלה ודחינו.

גם הרמב"ן דוחה פירוש זה, כשהוא מבחין בין הביטוי "כל המצווה" שהוראתו לדעתו 'כל המצוות שבתורה', לבין "המצווה" סתם, שהוראתו מצומצמת - מצווה אחת.

ובכן, מהי המצווה?

8 כך פירש רבנו בחיי על אתר, וכן אחרים.

9 לעיל בפרק זה, פרק ל'.

10 כך פירש הספורנו, וכן אחרים.

(כ) לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמְעַ עֲקֻלּוֹ וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ כִּי הוּא חַיִּיךָ
וְאֶרְךְ יָמֶיךָ...
 כלומר: הבחירה בחיים מיושמת על ידי אהבת ה'.

לפי פירושו, מתאחדים היטב שני חלקי הפרשה:
 אם בחלק הראשון דובר על התורה או על התשובה, כפירושים שהוצעו על ידי הרמב"ן, כיצד הוא נסמך לחלק השני בו מדובר באהבת ה'?

לפי דברינו, לעומת זאת, הדבר ברור:
 בהתחלה אמרה התורה שמצוות האהבה - 'המצווה הזאת' - אינה בשמים,
 וכעת היא אומרת, שיש אפשרות לבחור בחיים או במוות, והבחירה בחיים היא בחירה באהבת ה'.

ג. לפי הצעתנו, נאום המצוות של משה, ובכללו הברית, מסתיים בדיוק במה שפתח.

בתחילת הנאום אמר משה רבנו:
"וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֹקִים וְהַמְשַׁפְּטִים..." (ו', א'),
 ומיד ביאר את המצווה: "ואהבת את ה' אלוהיך" (ו', ה').

אחר כך, במשך פרקים ארוכים, הוא פירט את החוקים והמשפטים, וכעת הוא חותם מעין פתיחתו, ומסכם את נאומו במילות עידוד וחיזוק, ואומר:
'המצווה שבה פתחתי, ושעליה ראוי לומר שהיא ה'מצווה' בה' א' הידיעה, מצות ה'אהבה', אינה רחוקה וקשה אלא קרובה, ובחירה בה היא כבחירה בחיים עצמם'.

נמצא, אפוא, כי מצות האהבה היא עיקר לכל המצוות, ולכן היא נמצאת בראשון ובסופו, כורכת את כולן ונותנת להן הקשר ומשמעות.

מעתה, נראה שגם הביטוי "כל המצווה", איננו נרדף ל"כל מצוותי" ולדומים לו, אלא הוא קשור במצוות האהבה;

ובכל אופן, מה בין 'המצווה' ל'כל המצווה'?
'המצווה' היא האהבה, כאמור, ו'כל המצווה' היא כל מה שיוצא ונובע ממצות האהבה.

"א. התורה, "שמע ישראל", "ואהבת"
 העמקתו ההגותית של הפילוסוף היהודי יוצא גרמניה, פרנץ רוזנצווייג ברעיון ההתגלות (ראה נספח להלן), מסבירה היטב את המסקנות אליהן הגענו מבחינה פרשנית.

רוזנצווייג מסביר כי "שמע ישראל" ומצוות "ואהבת" נמצאות בראש כל המצוות. אך הקורא יכול לתמוה:
 מדוע באמת אין הן מופיעות בספר שמות בתחילת ההתגלות, ומדוע יש כל כך הרבה מצוות לפניהן?

אלא שלפי מסקנותינו, התורה אמנם מתחילה ב"שמע ישראל".

ובאמת, התורה, בדיוק כמו שתיאר רוזנצווייג, בנויה על 'מצווה' אחת, המכונה "המצווה", ועל כל שאר המצוות הבוקעות ממנה.

לעיל הוכחנו, משיקולים פרשניים גרידא, שמצווה זו היא "ואהבת" - היא הראשית והחותם של ספר התורה;

רוזנצווייג הגיע לאותה מסקנה בדיוק, אף שלא בחן זאת מבחינה פרשנית, אלא מבחינת המחשבה הדתית.

כבר אמרנו שמבט ראשון התורה אינה מפרשת זאת, והרמב"ן מציע, מכוח סמיכות הפרשיות, ש"המצווה" המדוברת היא מצוות התשובה, עליה דובר בפרשיה הקודמת (ל', א'-י"א).

אולם, גם פירושו של הרמב"ן איננו לגמרי נוח.
 ראשית, לפי פשוטו של מקרא התשובה איננה מצווה כשלעצמה, והפרשיה הקודמת בה מדובר בתשובה נאמרת בלשון הבטחה ויעוד - "ושבת עד ה' אלוהיך" - ולא בלשון ציווי¹¹.

שנית, עלינו להתייחס למטבע הלשון המלאה:
"כי המצווה הזאת אשר אנכי מצוך היום".

המצווה בה מדובר היא אותה מצווה עליה נאמר כמה פעמים לפני כן שהיא המצווה אותה משה רבנו מצווה היום, כלומר בעת נאומו בצוות את בני ישראל.

הרב תמיר גרנות טוען שאף שלא מצא את הפירוש הבא אצל המפרשים, נראה לו כי 'המצווה' בה מדובר היא המצווה: "ואהבת את ה' א-לקיך" - מצוות האהבה.

כמה נימוקים לכך:
 א. בכמה מקומות בספר דברים, מפרק ו' ואילך, מטבע הלשון 'המצווה אשר אנכי מצוך היום' מתייחסת במפורש למצווה לאהוב את ה'.

24. דברים

(י"א, כב) כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלֶכֶת בְּכָל דְרָכָיו וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ:

(י"ט, ט) כִּי תִשְׁמַר אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹתָהּ אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְלֶכֶת בְּדְרָכָיו כָּל הַיָּמִים...

ב. כאשר קוראים פרשייה קטנה זו שוב, מסתבר שהדברים מפורשים בתוך הפרשיה גופה.

תחילה אומרת התורה:

"כי המצווה הזאת אשר אנכי מצוך היום" (י"א)
 איננה רחוקה וקשה, אלא:

"קרוב אליך הדבר מאד פניך ובלבבך לעשותו" (י"ד)
 ואז היא ממשיכה ואומרת:

(טו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע:

(טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלוהיך ללכת בדרךיו ולשמר מצוותיו וחקותיו ומשפטי.

פסוק ט"ז הוא פסוקית לוואי שלא ברור מה הנושא שלה - למה מתייחסות המילים "אשר אנכי מצוך היום"?

לכאורה, ביטוי זה חוזר אל מקבילו לפני כמה פסוקים:
"כי המצווה הזאת אשר אנכי מצוך היום" (י"א),
 אך כעת הוא מתפרש: "לאהבה את ה' אלוהיך...".

ראב"ע העיר על המילה "לאהבה" - "העיקר",
 ויפה העיר, שכן נראה כי זהו באמת העיקר וכל השאר הוא פירוש והרחבה של העיקר הזה.

גם בסיום הפרשיה חוזרת התורה לעקרון של 'האהבה':
 (יט) ... ובחרת בחיים למען תחיה אִתָּה וְזָרַעְךָ:

¹¹ הרמב"ן עצמו סובר שתשובה היא מצווה. הרמב"ם סובר כדברינו: הוידוי הוא מצווה, אך לא התשובה כשלעצמה (עיינו משנה תורה לרמב"ם, הלכות תשובה, הכותרת, ופרק א' הלכה א').

נספח - הגותו של הפילוסוף היהודי פרנץ רוזנצוייג היסודות הרעיוניים של תפישת ה'אהבה' כמצות עיקר

'אני' ו'אתה' אצל א-לוקים

לפי דברינו, אהבת ה' היא מצווה עיקרית בין המצוות - לא מפני שהיא שונה ומיוחדת מהן, אלא מכיוון שהיא מהווה להן עיקר ושורש;

לכן, באזהרותיו חוזר משה רבנו ומזהיר דווקא עליה, שכן ממנה נובעות גם שאר המצוות.

נצא כעת למסע קצר בהגותו של הפילוסוף היהודי יוצא גרמניה, פרנץ רוזנצוייג, ועל ידה נוכל להבין טוב יותר את מעמדה של מצוות 'אהבת ה'.

בספרו 'כוכב הגאלה', מציע רוזנצוייג הבנה כוללת של הפילוסופיה והדת.

הכוכב, הלוא הוא ה'מגן דוד' המפורסם, בנוי משני משולשים המונחים אחד על השני.

הראשון מסמל את היחסים הקיימים בין שלושה קודקודים, שהם הא-ל, העולם והאדם, אשר מהווים את תשתית הקיום האנושי ומספקים את הנושאים העיקרים לטיפול של הפילוסופיה.

המשולש השני, אשר קודקודיו מונחים באמצע צלעותיו של הראשון, הוא המשולש שמציעה תורת ישראל במיוחד, אשר קודקודיו הם מושגי היסוד של דת ישראל הבנויים מהדיאלוג בין כל שני קודקודים של המשולש התחתון.

הדיאלוג בין הא-ל לבין העולם מבוטא במונח 'בריאה'; הדיאלוג בין הא-ל לבין האדם מבוטא במילה 'התגלות'; והדיאלוג בין האדם לבין עולם מבוטא במונח 'גאולה'.

נפתח את הדיון, בעקבות רוזנצוייג, בתולדות ההתגלות.

רוזנצוייג מציע לראות את ההתגלות כאירוע המתפתח בארבעה שלבים עיקריים:

השלב הראשון הוא יצירת האדם, המניחה את האפשרות האלוקית לקיומו של דיאלוג, מפני שהבורא בורא לו 'אתה' כלשהוא.

שורשיו של ה'אתה' קיימים כבר ב'אנכי' האלוקי שבעת בריאת האדם נועץ בעצמו "נעשה אדם" (באשית א', כ"ו), כלומר הוא מקיים מעין דיאלוג בחביוני עצמו עם ה'אתה' שלו.

בריאת האדם איננה בריאה של 'אתה' מושלם, אלא רק של אפשרות של היות 'אתה', שכן כל עוד לא יהפוך האדם את עצמו ל'אני' - לסובייקט שלם - הוא עדיין יהיה נברא, ולא 'אתה' של ממש הנוכח מול ה'אני' האלוקי.

ה'אני' האנושי, שהוא 'אתה' מבחינת ה'אלוקי', הולך ומתפתח צעד בצעד עם ההתגלות אליו.

השלב השני הוא הפנייה הראשונה של ה' לאדם אחרי החטא: **"איכה?"** (שם, ג', ט'). רוזנצוייג מפרש זאת כך:

איך? אין זאת כי אם אלוקים שואל ל'אתה'. לא למהותו של אתה; ברגע זה אין זו כלל בטווח הראייה, אלא לפי שעה השאלה ערוכה רק ל'איה'. היכן בכלל נמצא אתה?¹⁵

בדבריו מתבאר היטב מדוע התורה היא לאמיתו של דבר מצווה אחת, המתפרטת למצוות רבות, ומדוע כאשר רוצה משה רבנו לסכם את התורה, הוא מדבר רק על מצווה אחת, **"אשר אנכי מצוך היום"** (דברים ל', ט"ו), ואומר שהבחירה בה היא בחירה בחיים, ו**"בפיך ובלבבך לעשותו"** (שם י"ד) כמו שנאמר בפרשת 'שמע': **"בכל לבבך... ושונתם לבניך"**¹² ("בפיך").

התורה איננה נהיית תורה עד שהתגלות לא מגיעה להשלמתה ב"שמע ישראל" ובמצוות "ואהבת".

רק אז באה הפנייה הישירה לכל יהודי ויהודי:

"שמע", ונשמעת המצווה היסודית **"ואהבת"**, שבה גם מתגלה ה' לגמרי, ועל גביה מונחות כל המצוות כולן, שהן מצוות במובן המלא - ואינן רק חוקים - בגלל שכבר נאמר **"ואהבת"**¹³.

עד פרישית 'שמע', המצוות אינן נאמרות בדיבור ישיר, אלא מופיעות כחלק מסיפור:
"וידבר ה' אל משה לאמור צו את בני ישראל..."¹⁴

כלומר: אנו יודעים מפי סיפורו של הכתוב שה' דיבר אל משה וציוה אותו שיגיד לבני ישראל שיעשו כך וכך.

הידיעה הזו היא ידיעה על מצווה, אך היא עדיין איננה נשמעת כמצווה, משום שלא הופנתה אלינו, אל כל יהודי ויהודי, בגוף שני, **כ'אתה'**.

תחילת הדיבור בספר דברים, וכל פרשיות המצוות אשר בו, הן 'תורה' במובן המלא של המילה, משום שהם אינם רק סיפור על מה שאירע, על שעשה ה', על הציווי וכדו', אלא הן **ציווי מ'אני' ל'אתה'**.

הגרעין של התורה הוא **המצווה**, והסך הכולל שלה נקרא **'תורה'**.

מובן כי לאחר שהושלם השלב האחרון בהתגלות ה', נכללים בתוכו גם כל השלבים הקודמים לו;

כאילו **ספר דברים הוא שנאי (טרנספורמטור) עצום, שכל התורה כולה עוברת דרכו ומקבלת צורה אחרת לפי האופן המיוחד שלו:**

לא סקירה היסטורית, לא סיפור על ציווי, אלא דיבור ישיר של ה', או של ה' מפי משה, אלינו, אליי.

גם הסיפור וגם המצוות הקודמות מופיעים כעת כדיבור ישיר, וכל התורה כולה נשמעת היום, עכשיו, מפי ה'.

התורה לא נכתבה מראש בסגנונו של ספר דברים, משום שההתגלות עצמה לא באה לעולם ברגע אחד.

ההתפתחות פנימית של ההתגלות, תולדות ההתגלות, היא המתוארת לאורך התורה כולה, בסגנון המתאים לה.

אולם, הלשון הקובעת, האיכות הקובעת, המעצבת את הכל, היא זו של **'התורה' של התורה, 'וזאת התורה', התורה בזעיר אנפין, שהיא תמצית נשמתה של התורה הגדולה כולה;**

'התורה' לפי הפשט של ספר דברים - מטביעה את חותמה על חמישה חומשי תורה.

12 דברים ו', ד"ז.

13 **בכל התורה עד דברים ו' אין מצווה לאהוב את ה', אלא לאהוב את הרע.**

14 במדבר ה', א', וכיוצא בכך בעוד מקומות רבים.

עתה משנקרא בשמו, ונקרא קריאה כפולה¹⁹ בפירוש מפורש שאין האוזן יכולה להתעלם ממנו, הוא²⁰ משיב כשהוא פתוח כולו, פרוש כולו, מוכן כול – נפש כולו: 'הנני'²¹.

שמע ישראל

השלב הרביעי והסופי של ההתגלות הוא השלב בו ההתגלות האלוקית, שפונה אל היחיד, מתמלאת בתוכן, כלומר במצווה.

היענותו של היחיד לקריאת אלוקים היא שלב חשוב וקריטי להתגלות, אך היא עדיין בבחינת מבוא לקבלת התוכן של ההתגלות. מי שמשיב הנני, מוכן הוא כבר שאלוקים יצוק תוכן לפנייתו, שיצווהו. מתי מופיע שלב זה? נצטט את דבריו ונסבירם מייד לאחר מכן:

הקריאה להקשבה, הפנייה לפי השם הפרטי וחותרו של פי אלוקים הדובר – כל זה אינו אלא בבחינת מבוא שצילולו נשמע בפתח כל מצווה, אך במפורש ובמלואו נאמר רק לפני אותה מצווה שלא המצווה העליונה בלבד היא, אלא לאמיתו של דבר המצווה היחידה, המהות והמשמעות של כל המצוות העשויות לצאת מפי הגבורה.²²

הקריאה להקשבה (בלשון התורה) – "שמעו"²³.

הפניה לפי השם הפרטי – "ישראל" (שהרי לא נאמר כאן "שמעו ישראל", המופנה כלפי רבים, אלא "שמעו", "ואהבת" – כלפי היחיד, שהוא כל יחיד, המכונה בכינוי פרטי-כללי: "ישראל"). וחותרו של פי אלוקים הדובר – "ה' אחד".

הפניה "שמע ישראל" היא הגרסה הכללית של ההתגלות אל אברהם אבינו, שבה פונה ה' אל כל יחיד ויחיד, ומציג את עצמו בפניו.

לכן, "שמע ישראל" הוא משפט שמבחינה עקרונית נמצא בראשיתה של כל מצווה, ברקע שלה, הוא הכלי שבתוכה היא אמורה להתקבל.

ובכל זאת, יש מצוה אחת, שלה מתאימה הפניה האישית, היחידה, יותר מכל, ואליה היא מכוונת. איזו היא?

זו המופיעה מיד אחרי "שמע ישראל":

מהי זו מצוות כל המצוות?

התשובה לשאלה זו ידועה לכל; מליוני פיות מעידים עליה השכם והערב: "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" (דברים שם פסוק ה')²⁴.

ככל שההתגלות הופכת ישירה יותר, קרובה יותר, אינטימית יותר, כשאין היא בריאה בלבד, וכשאין היא שאלה בלבד וגם אין היא פניה למושג או למין בלבד, אלא לאדם הבודד, וגם אין היא הודעה בלבד: "עתה ידעתי"²⁵, אלא יש בה ציווי של ממש, היא הופכת קרובה ואינטימית יותר, ומגלה מינה ובה את טיבה של הזיקה הנוצרת: 'אהבה': "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם...כי מאהבת ה' אתכם" (דברים, ז', ז'). מצוותו של הקב"ה 'ואהבת אותי, איננה הוראת חוק 'לאהוב', שהרי

כלומר: ה' אינו שואל את האדם 'מי אתה?! אלא האם יש בכלל איזה 'אתה' שנמצא מולו ומוכן לקבל את מלוא האחריות.

האדם, כידוע מתכחש ובורח, ונשאר בגדר עצם בין עצמים, המסביר את מעשיו בכוחות שמחוצה לו: היא נתנה לי, הנחש השיאני... (שם, שם, י"ב-י"ג).

כדי להיות אני, זקוק האדם להכרה מוחלטת ביחידותו ואחריותו המלאה.

הוא איננו יצור בממלכת יצורים שיש לה חוק קבוע, אלא יחיד שיש לו חירות ואיננות מלאה.

האדם טרם הגיעה לידי תודעת 'אני', אולם בשאלתו, ה' כבר הכיר באפשרות קיומו של 'אתה' מולו, ונתן לו מקום.

כשגילה שהוא מאמין בקיומו של 'אתה', אחר ממנו, גילה אלוקים את 'אני' שלו.

גם 'אני', אפילו האני הא-לוקי, איננו כזה לגמרי, עד שהוא מכיר בקיומו של אתה, עימו הוא נכנס בדיאלוג.

ובכן, בשלב השני של ההתגלות הופיע 'אני' האלוקי מתוך שאלת 'איכה', מצידו, אף שמצידו של האדם עוד לא נשלמה ההתגלות, שכן מול התגלותו של 'אני' האלוקי לא התייצב 'אתה' שהיה מוכן לקבלה ולהכיר בה ולומר "הנני".

בזיקה שבין ה' לבין אברהם אבינו, צומח השלב השלישי של ההתגלות;

בשלב הזה אין יותר התכחשות, אלא עמידה מלאה מאחורי ה'אני: "ויאמר לו הנני"¹⁶.

מהי הפניה האלוקית מתוכה נולדה התשובה 'הנני'?

רוזנצוייג משיב:

במקום 'אתה' בלתי מסויים, מרומז בלבד...באה לשון הפניה, הקריאה; ועתה נחסמה בפני האדם כל דרך בריחה אל האוביקטיביזציה, כי לא עוד אל המושג הכללי שלו, העשוי להחבא מאחורי האשה והנחש יוצאת הקריאה, כי אם אל מה שאין לברוח מפניו, אל הפרטי המובהק, הלא-מושגי... - הלא הוא השם הפרטי¹⁷.

הקב"ה, מסביר רוזנצוייג, אינו פונה יותר אל 'האדם'. לא המין עומד מולו, לא המושג של 'האדם' עומד מולו, אלא **היחיד**, זה שמסומן בשמו הפרטי.

לא עוד: "ויקרא ה' אלוקים אל 'האדם', אלא: "ויאמר לו אברהם"¹⁸.

הפניה אל היחיד בשם הפרטי אינה מאפשרת לו לברוח לשום מקום, שכן בשמו הפרטי, המבטא את יחידותו, אין הוא עצם או כוח, אלא 'אני' יחיד ומיוחד מבחינתו, ו'אתה' מבחינתו של אלוקים.

ההתגלות עוברת שלב משמעותי כשהיא מופנית באופן הכי ישיר אל יחידותו של אדם אחד, והיא פותחת עצמה כלפיו;

ומצד שני, האדם, אברהם אבינו, נכון להיענות להתגלות המפורשת הזו של ה':

19 כוונתו לקריאה שבסוף העקדה (בראשית כב, יא) אברהם.

21 כוכב הגאולה שם.

22 כוכב הגאולה שם.

23 בפסוק "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" (דברים ה', ד).

24 כוכב הגאולה שם.

25 בראשית כ"ב, י"ב.

16 בראשית כ"ב א'.

17 כוכב הגאולה עמ' 208.

18 בראשית שם.

'מצווה' ו'חוק'

אם יהודי אינו רק חפץ לצאת ידי חובה, אם אינו שומר חוק סתם, אפילו הוא חוקו של רבונו של עולם, אלא הוא שומע את ה' הקורא לו: "אנכי ה'!" "שמע ישראל!" אזי הוא ממשיך להיות נוכח בהתגלות של ה', שאיננה עובדה היסטורית בשבילו, וגם איננה אמונה; הוא אינו מאמין בהתגלות, אלא נוכח בה: "כי המצווה הזאת אשר אנכי מצווך היום" (דברים ל', י"א) - היום ממש, לא היום אז, אלא היום היום, הרגע הזה בו הדברים נקראים, כל יום בו יהודי מקשיב ושומע את קול ה'. ברגע בו מפסיקה המצווה להישמע בהווה, היא הופכת לחוק, ואז גם היא מתרוקנת מהיותה ביטוי של אהבה.

ניתן לשמור מצווה כחוק, אך זו איננה כוונתה העיקרית של התורה.

רק מצווה אחת, או שהיא מצווה, הניתנת בהתגלות, או שהיא איננה כלל: 'ואהבת'. שהרי אם אין הפנייה לאהבה נשמעת מפי האוהב, אין לה יותר משמעות²⁸:

לפיכך, מהיות ה'אהבה' המצווה הטהורה היחידה²⁹, הרי היא העליונה לכל המצוות, ומכל מקום שהיא, באשר היא כזאת, עומדת בראש; אף כל שאר הציוויים, שאלמלא כך ומבחינה חיצונית יכלו להיות גם חוקים, נעשים מצוות גם הם³⁰.

לפיכך, מאחר שדיבורו הראשון של אלוקים אל הנפש הנפתחת לפניו הוא "ואהבת", נעשה כל מה שהוא מוסיף לגלות לה בלשון חוק, מיניה וביה לדבר "אשר אנכי מצוך היום"; הכל נהפך לקיומה של המצווה אחת והיחידה: לאהוב אותו.

כל התגלות מועמדת בסימנו של היום הגדול: 'היום' מצווה אלוקים, 'והיום' בקולו תשמעו. זה 'היום' אשר בו חיה אהבתו של האוהב - זה 'היום' - הציווי של המצווה³¹.

כידוע, וכפי שהקשו ראשונים ואחרונים, ניתן לצוות על מעשים, ואפילו לאיים על מי שלא יעשה אותם, אך לא ניתן לצוות על רגשות, ובוודאי לא על אהבה. אם כך, מה היא באמת?

האהבה

הרבה תשובות ניתנו לשאלה זו, אך דומה שתשובתו של רוזנצוייג מקסימה בפשטותה ובקליעתה למטרה: אמנם כן, אי אפשר לצוות על האהבה: אין צד שלישי יכול לצוותה ולכפותה. צד שלישי לא, אבל האחד יכול.

מצוות האהבה יכולה לבוא מפי האוהב בלבד.

האוהב בלבד, אבל הוא באמת, יכול לומר ואומר: אהב אותי! בפיו אין מצוות האהבה מצווה נוכריה, אלא קול האהבה גופה. האהבה האוהב אינה מביעה עצמה בשום דיבור אחר, אלא במצווה זו.²⁶

כאשר האוהב אומר לאהובו: "אהב אותי", או לאהובתו "אהבי אותי", הוא אינו פוקד עליה להרגיש, אלא מביע את אהבתו הוא.

האהוב יענה, לא מפני שהוא 'מותרה ועומד', אלא מפני שבפנייה "אהב אותי" הוא שומע את קול האהבה עצמה.

ובכן, בצוותו "ואהבת", מגיעה ההתגלות של ה' לקראת שלמות, מפני שהיא כוללת גם את התוכן השלם שלה - מצוות האהבה - שאיננו חיצוני לה, אלא הוא משלים אותה;

ההתגלות המלאה של ה' אל כל יחיד ויחיד היא זו שבה מתגלה גם אהבתו, וכל יחיד משיב את אהבתו השלמה אל ה'.

מה היחס בין מצות ה'אהבה', המופיעה מיד לאחר הפנייה "שמע ישראל", לבין כל המצוות שאחריה?

לאחר שבאה לעולם הזיקה המלאה, התגלות של יחידו של עולם אל כל יחיד, ההתגלות בשם, ונוצרה זיקת האהבה, תהיה כל מצווה נוספת ביטוי וגילוי של זיקת האהבה.

כשהרעה האוהבת מצווה את רעה האוהב: 'הכן לי כוס תה', היא פונה אליו שיביע את אהבתו. לכן היא גם לא צריכה להתחנן, או לאיים. היא מצווה בפשטות, כשהכלי של ציוויה הוא: אתה זוכר שאני אוהבת אותך, אהב אותי - ומכאן: הכן לי כוס תה!

אמנם, אין זו הבעה במישרין של האהבה, אלא ביטוי שלה: אהבת האוהב אינה מביעה עצמה בשום דיבור אחר אלא במצווה זו.

כל השאר שוב איננו בגדר מבע מישרים אלא תינוי - הודעת אהבה²⁷.

נמצא כי מצוות האהבה היא המצווה העיקרית, שורש לכל המצוות. כל מצווה אותה מצווה הקב"ה, היא המשך להתגלות הראשונית בה הודיע על אהבתו, וכל מצווה שיהודי מקיים - אם היא נשמעת עדיין מקולו של ה' המצווה עליה - היא ביטוי של אותה אהבה. לכן "לאהבה את ה'", אינו משהו אחר מלשמוע בקולו, לדבקה בו ולשמור את כל מצוותיו, אלא האחרונים הם המשך וביטוי למצווה הראשונה.

28 מובן כי אפשר לתרגם את האהבה לחוק, כלומר למעשים קונקרטיים שניתן לעשותם: לימוד תורה וכדו'. אך זו כבר אינה האהבה עצמה.

29 מפני שאי אפשר להפוך אותה לחוק: רק אם היא נשמעת כעת מפי האוהב, יש לה משמעות.

30 כלומר: הם מתקבלים כביטוי של האהבה והמשך ההתגלות, ולא כחוקים שיש לבצע.

31 כוכב הגאולה שם.

26 כוכב הגאולה שם.

27 כוכב הגאולה עמ' 209.